

UDK 316.624:373.5
316.356.2:37.06

Primljeno: 30. 06. 2018.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Izet Pehlić, Emina Babić, Nermana Mujčinović

SOCIJALNOPEĐAĐOŠKA ANALIZA PERCEPCIJE PORODIČNIH ODNOSA I VRŠNJAČKOG NASILJA KOD SREDNJOŠKOLACA

Predmet ovoga rada bila je socijalnopedagoška analiza istraživačke relacije percepcije porodičnih odnosa i vršnjačkog nasilja kod srednjoškolaca. Cilj je bio da se ustanovi postoji li statistički značajna povezanost percepcije porodičnih odnosa i vršnjačkog nasilja kod srednjoškolaca.

Kao istraživački metod korišten je deskriptivno-analički servej metod, a od istraživačkih tehnika anketiranje. Od istraživačkih instrumenata korišteni su Skala percepcije obiteljskih odnosa (Macuka 2004) i Upitnik vršnjačkog nasilja (Rimac i sar. 2012).

Istraživački uzorak činilo je 300 učenika I, II i III razreda srednjih škola na području Grada Zenice i Općine Kakanj. Po varijabli spol uzorak je sačinjavalo 114 muškaraca i 186 djevojaka. Istraživački rezultati pokazali su da srednjoškolci percipiraju izraženim kvalitet emocionalnosti majke i oca. Također, rezultati su ukazali na postojanje izražene psihološke kontrole, odnosno adekvatnog roditeljskog nadgledanja ili tzv. supervizije ponašanja kao jednog od najboljih prediktora delinkvencije kod mladih. I konačno, rezultati istraživanja su pokazali kako je percepcija porodičnih odnosa statistički značajno povezana sa vršnjačkim nasiljem kod srednjoškolaca, jer adolescenti koji percipiraju kvalitetnijim porodične odnose u statistički značajno manjoj mjeri su žrtve vršnjačkog nasilja i u statistički značajno manjoj mjeri su počinitelji vršnjačkog nasilja.

Izdvojen je zaključak, utemeljen na istraživačkim rezultatima, kako treba kreirati i provesti u praksi socijalnopedagoške programe podrške roditeljima u razvoju kvalitetnih porodičnih odnosa i socijalnopedagoške programe za mlade koji bi bili u funkciji prevencije vršnjačkog nasilja kod srednjoškolaca.

Ključne riječi: kvalitet porodičnih odnosa; emocionalnost; psihološka kontrola; vršnjačko nasilje

UVOD

Mnogi faktori društvenog djelovanja utječu na pojavu vršnjačkog nasilja u školi, ali i šire. Tu su, između ostalih, genetska predispozicija (npr. roditelji ili šira porodica sklona činjenju neprihvatljivih društvenih radnji), okruženje u školi, ali i interakcija unutar porodice (Rigby, 2013). Djeca koja su bila izložena različitim oblicima agresije ili nasilja unutar porodice, s vremenom takav obrazac ponašanja smatraju potpuno normalnim, te je jasno da takvi pojedinci društvu neće donijeti mnogo toga dobrog nego vrlo često po već viđenom scenariju nastaviti činiti isto.

Prema Rohneru (1984; prema Šurbanovska 2012) koncept roditeljsko prihvatanje-odbacivanje, u suštini podrazumijeva dimenziju roditeljske topline. Dakle, roditeljska toplina je bipolarna dimenzija: s jedne strane, riječ je o roditeljskom prihvatanju, a s druge, o roditeljskom odbacivanju (Rohner 1984; prema Šurbanovska 2012). Roditeljsko odbacivanje je praćeno odsustvom topline, empatije i emocionalnosti, dok je roditeljsko prihvatanje prisustvo topline i emocionalnosti. Na osnovu toga, Rohner opisuje dva tipa roditelja. Prvi tip roditelja koji prihvataju djete i pokazuju djetetu fizičku i emotivnu ljubav. Roditelji ovog tipa njeguju, vole, maze i pružaju toplinu djetetu, daju mu komplimente, pohvaljuju ga i nagrađuje. Drugi tip roditelja je onaj koji odbija, pokazuje neprijateljstvo i agresiju prema djetetu, a može ga u značajnoj mjeri i zanemarivati ili biti ravodušan prema njemu (Rohner 1984; prema Šurbanovska 2012).

Kada se desi vršnjačko nasilje među djecom uglavnom se „prozivaju“ roditelji za odgoj ili neodgoj djece. Najčešće svi okrivljuju roditelje za probleme u mladosti i za probleme koje mladi proizvode u društvu (Gordon 1998). Da se radi o pogrešci roditelja posebno ističu stručnjaci za emocionalno zdravlje mladih ljudi suočeni sa statistički enormnim brojem mladih ljudi sa uočenim emocionalnim poteškoćama (Gordon 1998). Naime, roditelji svojim ponašanjem doprinose razvoju različitih oblika ponašanja kod djece, ali to čini i društvo, okolina i škola. Često roditelji, u situaciji kada dobiju dijete, nisu u stanju u potpunosti da preuzmu brigu o njemu na adekvatan način. U ovakvim situacijama, koje nisu nimalo rijetke, potrebno je da društvo stoji iza roditelja kojima je potrebna pomoć pri odgoju njihove djece.

KVALITET PORODIČNIH ODNOSA

Kvalitet porodičnih odnosa u značajnoj mjeri određuje obrasce ponašanja

srednjoškolaca, odnosno mladih u adolescentnom dobu. To je pokazatelj po kojem kvalitet porodičnih odnosa može utjecati na razvoj antisocijalnog ponašanja srednjoškolaca kako prisustvom faktora koji promoviraju antisocijalno ponašanje, tako i odsustvom faktora koji promoviraju prosocijalno ponašanje (Hrnčić 2009: 78-79). Naime, kvalitetan porodičan život srednjoškolaca uključuje adekvatnu emocionalnu i svaku drugu vezanost adolescenta sa roditeljima uz podsticanje prosocijalnih i suzbijanje antisocijalnih obrazaca ponašanja.

Kvalitetan porodičan život srednjoškoluca moguć je u okviru porodice koja kod njega razvija umjesto sebičnih, prosocijalne obrasce ponašanja koji će zadovoljiti njegove lične i socijalne potrebe. Tako porodica omogućava adekvatnu individuaciju adolescenta, u kojoj njegove lične potrebe nisu u koliziji sa njegovim uključivanjem u društvo. Ukoliko se u porodici promoviraju antisocijalni obrasci ponašanja i nedovoljno stimulira prosocijalno ponašanje, to ne pomaže adekvatnoj diferencijaciji mlade osobe u odnosu na neposredno socijalno okruženje, tako da su lične potrebe mladih osoba iz ovakvih porodica u koliziji sa njihovim socijalnim potrebama, a kao rezultat javlja se smanjena adekvatna individuacija (Haley 1980).

VRŠNJAČKO NASILJE

Nasilje među učenicima u školi vrlo je stara pojava koju su stručnjaci istraživali na različite načine i koristeći različite metode. Socijalnopedagoška analiza percepcije porodičnih odnosa i vršnjačkog nasilja kod srednjoškolaca tema je i ovoga rada. Nasilje je usko povezano s pojmovima sukob i zlostavljanje, ali ova dva pojma nemaju isto značenje. Nerijetko se sukob smatra nasiljem, iako on to ne mora biti. Sukob može predstavljati i blaži oblik neslaganja između pojedinaca ili grupa, a nasilje već ima širu i dublju dimenziju. Sukob je posljedica različitosti u mišljenjima, željama, opažanjima, vjerovanjima, stavovima. On sam po sebi ne mora biti ni pozitivan ni negativan. On je svakodnevna i javlja se na svim mjestima gdje ljudi borave.

Nasilje među djecom pojava je kada jedno ili više djece uzastopno i namjerno uznemiruje, napada ili ozljeđuje drugo dijete koje se ne može odbraniti. Iako je nasilje među djecom vrlo stara pojava, problem 'nasilnik – žrtva' sistemski se promatra tek od ranih sedamdesetih godina i to uglavnom u Skandinaviji. U tim zemljama riječ koja se koristi za nasilništvo je mobbing (prema izvornoj engleskoj osnovi riječ 'mob', a obično podrazumijeva veću i anonimnu skupinu ljudi uključenu u

zlostavljanje). Paralelno se javlja i riječ bullying (prevedena kod nas kao nasilništvo), koja podrazumijeva situaciju u kojoj jedna osoba zlostavlja drugu, kao i onu u kojoj je skupina odgovorna za zlostavljanje (Knežević, Baradić 2004).

Iako različiti autori na različite načine određuju pojam nasilja, moguće je u definicijama uočiti mnoge zajedničke elemente. Da bi došao do potpunije slike o osnovnim komponentama problema nasilja Grin (Greene 2003; prema Marković 2015) je pošao od analize definicija različitih autora i utvrdio da se kao osnovne odlike nasilja mogu izdvojiti četiri ključne komponente. Prvo, nasilje je vrsta agresivnog ponašanja gdje nasilnik nastoji da povrijedi, uznemiri ili izazove strah kod žrtve. Drugo, nasilje uvijek uključuje opaženu ili stvarnu razliku u moći između nasilnika i žrtve. Treće, nasilničko ponašanje se općenito prepoznaje kao forma proaktivne agresije, čije ispoljavanje nije ničim izazvano. Četvrto, nasilništvo podrazumijeva ponavljanje takvog ponašanja.

Navedene četiri karakteristike predstavljaju bitne odlike nasilničkog ponašanja koje treba imati u vidu u prevenciji vršnjačkog nasilja. Pirs (Pearce 2002: 74; prema Marković 2015) kao tri elementa koja su uvijek prisutna u definicijama nasilja brojnih autora koje je analizirao navodi da je nasilje namjerno korištenje agresije, neravnopravan odnos snaga između nasilnika i žrtve, i izazivanje fizičkog bola i/ili emocionalne uznemirenosti. Dakle, on ponavljanje ne izdvaja kao bitnu komponentu definicije nasilja. Također, ni autorica Fild (Field 2007: 16; prema Marković, 2015) ponavljanje, kao ni namjeru nasilnika, ne smatra suštinskom odlikom nasilja. Ona kao važne komponente izdvaja: nasilje uključuje psihološko, emocionalno, socijalno ili fizičko zlostavljanje; ključna karakteristika je percepcija: žrtva se osjeća nemoćnom; suštinsko pitanje je obim štete nanesene žrtvi; nasilnik može ili ne mora imati namjeru da povrijedi.

Robinson i Meins (Robinson & Maines 2008; prema Marković, 2015), pored ostalih komponenata, ističu i grupni karakter nasilja kao njegovu važnu odliku. Prema njima, nasilje predstavlja socijalno ponašanje koje često uključuje grupe, odvija se više puta tokom određenog perioda, podrazumijeva neravnotežu moći, zadovoljava potrebe onih koji imaju moć, nanosi štetu onima koji su nemoćni da ga zaustave i može se javiti u više oblika: verbalnom, fizičkom, psihološkom i socijalnom (Marković 2015).

Škola predstavlja važno okruženje prevencije koja je shvaćena kao osnaživanje svih aktera obrazovno-odgojnog procesa, budući da se zna da samo odsustvo poremećaja u ponašanju ne znači istovremeno zdrav, potpun i pozitivan razvoj (Pittman 1991; prema Bašić, Ferić-Šlehan i Kranželić-Tavra 2007).

U funkciji prevencije vršnjačkog nasilja, za mlade je iznimno važno da imaju

organiziran oblik života pa, tako, Pehlić (2014) ističe da je razlika u neorganiziranom slobodnom vremenu života mladog čovjeka i organiziranog života u tome što u neorganiziranom vremenu osoba sebi kreira vrijeme po svojim željama i prohtjevima (previše slobodnog vremena može uputiti mladu osobu na pogrešne odluke) dok organizirano vrijeme nudi pojedincima planirane i organizirane aktivnosti koje su u skladu sa njihovom dobi i interesima. S tim u vezi, možemo reći da su mladi ljudi koji imaju višak slobodnog vremena češće skloni neprihvatljivim društvenim djelovanjima, pa i vršnjačkom nasilju.

METOD

Cilj ovog istraživačkog rada bio je da se ustanovi postoji li statistički značajna povezanost percepcije porodičnih odnosa i vršnjačkog nasilja kod srednjoškolaca. Hipoteza koju smo ostavili glasila je: „Pretpostavljamo da postoji statistički značajna povezanost percepcije porodičnih odnosa i vršnjačkog nasilja kod srednjoškolaca, da je manji stepen vršnjačkog nasilja kod srednjoškolaca koji porodične odnose percipiraju kvalitetnijim“.

U istraživanju su korišteni metod teorijske analize (u istraživanju relevantnih teorijskih izvora i oblikovanju teorijskog dijela rada), deskriptivno-analitički servej metod i tehnika anketiranja (u empirijskom dijelu istraživanja). Istraživački instrumentariji činili su: Skala percepcije obiteljskih odnosa (Macuka 2004) i Upitnik vršnjačkog nasilja (Rimac i sar. 2012). Skala percepcije obiteljskih odnosa (Macuka, 2004) sastoji se od 25 tvrdnji, a koje se odnose na emocionalnost majke i oca i kontrolu majke i oca. Pouzdanost skale iznosi Cronbach alpha za skalu percepcije majke, iznosi: emocionalnost $\alpha = 0,79$, kontrola $\alpha = 0,74$, i za skalu percepcije oca: emocionalnost $\alpha = 0,95$, kontrola $\alpha = 0,83$. Provjerili smo pouzdanost i na našem uzorku, te Cronbach alpha za skalu percepcije majke iznosi $\alpha = 0,53$, a za skalu percepcije oca $\alpha = 0,65$.

Upitnik vršnjačkog nasilja (Rimac i sar. 2012) sastoji se od dvije skale: skale doživljenog nasilja i skale počinjenog nasilja. Prvi dio uključuje 17 tvrdnji kojima se ispituje doživljavanje nasilnog ponašanja djeteta te 18-tu tvrdnju otvorenog tipa, u kojoj je dijete moglo navesti neki drugi način na koji su ostala djeca prema njemu/njoj bila nasilna. Drugi dio sadrži jednak broj identičnih tvrdnji usmjerenih na djetetovo ponašanje prema svojim vršnjacima. Cronbach alfa koeficijent unutarnje konzistencije pokazao je da su pouzdanosti obje subskale na ovom uzorku vrlo visoke

– za doživljeno nasilje $\alpha=0,86$, a za počinjeno $\alpha=0,87$. Provjerili smo pouzdanost i na našem uzorku, te Cronbach alpha iznosi $\alpha=0,95$, što upućuje na zadovoljavajuću pouzdanost skale.

Istraživački uzorak činilo je 300 učenika I, II i III razreda srednjih škola na području Grada Zenice i Općine Kakanj, od kojih je bilo 114 muškaraca i 186 djevojaka.

U obradi podataka korišten je SPSS 17. Od statističkih postupaka korišteni su korelacijska analiza, T-test i ANOVA.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Emocionalnost majke i oca

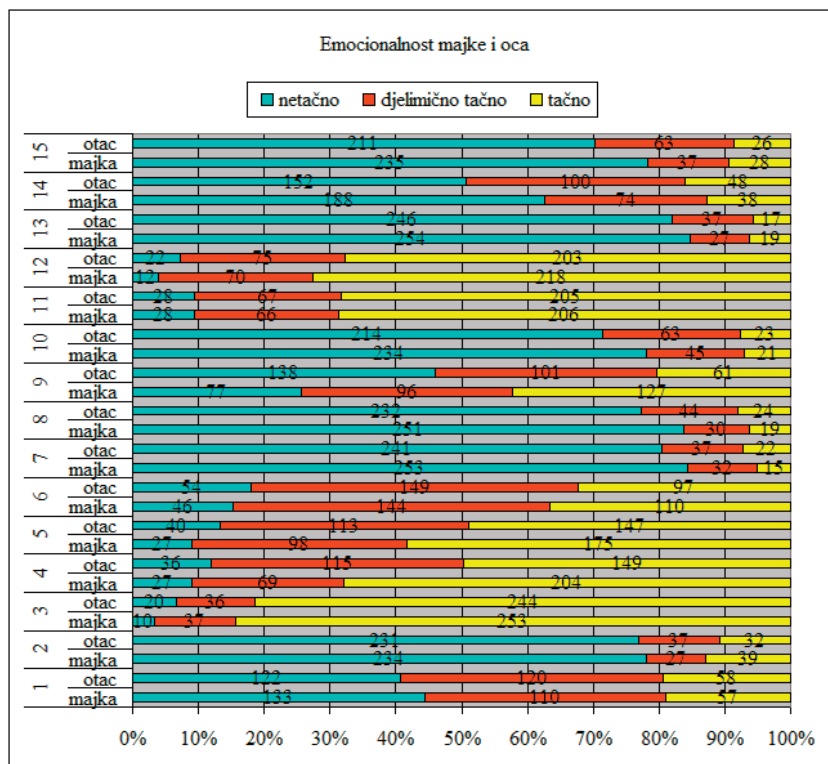
Emocionalnost roditelja u velikoj mjeri utječe na adolescente u procesu njihovog emocionalnog prilagođavanja. Tako, dobri roditelji kreiraju emocionalnu stabilnost i visoko samopouzdanje adolescenata dok odsustvo prijatne atmosfere u porodici utječe na loše emocionalno prilagođavanje i uzrokuje emocionalnu nestabilnost adolescenta. Interesantno, istraživanja pokazuju kako su osobine oca važnije za razvoj ličnosti adolescenta nego osobine majke (Krstić 2009: 94-95).

Skala percepcije roditeljskog ponašanja (Macuka 2007) mjeri odbacivanje, prihvatanje i psihološku kontrolu (posebno za majku i oca). Subskala odbacivanje uključuje 8 tvrdnji (npr. *Ne pokazuje mi da me voli i Imam osjećaj da me ne primjećuje*), mjeri negativan emocionalni odnos djeteta s majkom i ocem. Prihvatanje se odnosi na pozitivan emocionalni odnos između roditelja i djeteta (*Ja i moja majka / otac imamo iskren odnos, Pruža mi sigurnost*). Ova subskala uključuje 7 tvrdnji.

Veliki značaj emocionalne vezanosti roditelja i djece sa prevencijskog aspekta potvrđuju brojne studije o istraživanju afektivnog vezivanja u djetinjstvu, a istraživanje Lyons-Ruth (1996: 64-73), pokazuje da u niskorizičnim kontekstima niska afektivna vezanost nije prediktivna za kasniju adaptaciju djeteta, ali da u visokorizičnim kontekstima (nepovoljne socijalne okolnosti) niska afektivna vezanost postaje prediktivna i za internalizovane probleme i za kasniju agresivnost djece.

Rezultati istraživanja (grafikon 1) pokazali su da srednjoškolci percipiraju izraženim kvalitet emocionalnosti majke i oca. Niska emocionalna vezanost roditelja i djece, također, reflektira se na percepciju i shvatanje djeteta da je nedovoljno voljeno, što dovodi do toga da ono nema osiguran ni osnovni uvjet adekvatne autonomije jer mu je ugroženo osjećanje dobrobiti i sigurnosti, pri čemu nema

dovoljne povezanosti u okviru porodice, te ima vrlo malo mogućnosti da se adekvatno diferencira od porodice. U tom kontekstu, nedovoljno voljena djeca i djeca sputana u eksploraciji i ovladavanju okolinom i sobom kroz svoje sazrijevanje slabije se diferenciraju od svoje okoline. Da bi se dijete adekvatno diferenciralo, odnosno steklo relativnu nezavisnost od neposredne okoline u zadovoljavanju svojih potreba, potrebne su stabilne i generalne pozitivne reprezentacije afektivnih odnosa roditelja

i djece. Tako, adekvatna diferenciranost sa preventivskog aspekta zahtijeva da dijete

LEGENDA:

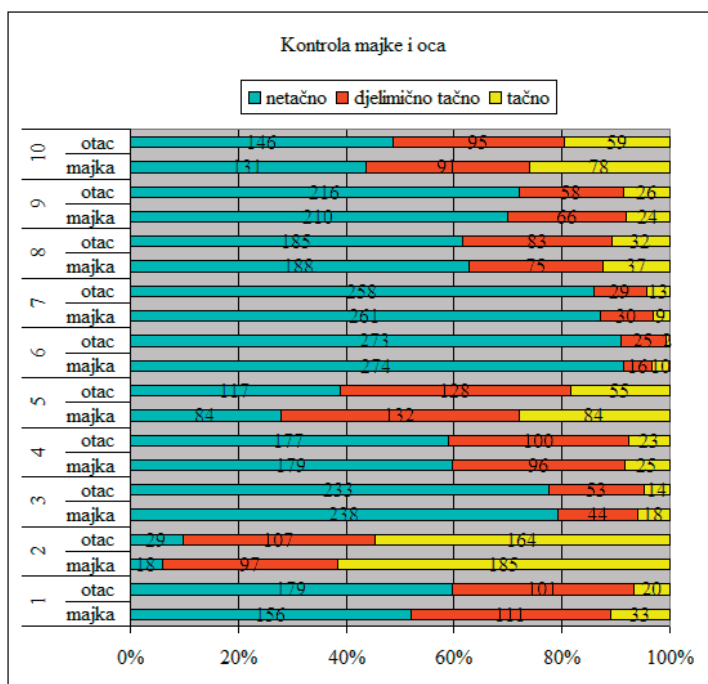
1. Ne izvinjava mi se kada nepravredno postupi prema meni.
2. Ne pokazuje mi da me voli.
3. Pruža mi sigurnost.
4. Utješi me kada sam tužan/na.
5. Podstiče me da pričam o stvarima koje su meni važne.
6. Prihvata moje greške.
7. Imam osjećaj kao da me ne primjećuje.
8. Nije uz mene kada mi je potreban/na.
9. Mogu da pričam sa njom/njim i o intimnim stvarima.
10. Često kaže da nema vremena da razgovara sa mnom kada je/ga trebam.
11. Ohrabruje me da uspijem u drugim aktivnostima van škole.
12. Ja i moja majka/otac imamo iskren odnos.
13. Ne zanima je/ga koje probleme ja imam.
14. Rijetko me poljubi.
15. Rijetko mi se smiješi.

Grafikon 1: Emocionalnost majke i oca

bude voljeno i prihvaćeno u njegovim raznovrsnim potrebama i da bude u njima artikulirano, pri čemu topli roditelji daju djetetu osnovno povjerenje u stabilnu pripadnost neposrednoj socijalnoj grupi i afektivnu povezanost sa drugim ljudima, omogućujući tako djetetu da razvije pozitivne unutrašnje reprezentacije afektivnih odnosa između sebe i svijeta (Hrnčić 2011: 124-126).

Kontrola majke i oca

Kontrola djetetova ponašanja od strane roditelja predstavlja osnovni protektivni faktor delinkventnog ponašanja adolescenata. U tom kontekstu, roditelji treba da pokazuju

LEGENDA:

1. Često više na mene.	6. Ismijava me pred drugima.
2. Često mi „drži predavanje“ kako treba da se ponašam.	7. Prijeti da će mi nešto uraditi.
3. Omalovažava me kada uradim nešto pogrešno.	8. Kada pogrešim kažnjava me ćutanjem.
4. Preterano me kritikuje.	9. Često me ucjenjuje ako se ne držim njenih/njegovih pravila ponašanja.
5. Stalno me ispituje.	10. Upoređuje me sa drugom djecom.

Grafikon 2: Kontrola majke i oca

optimalan, odnosno odgovarajući nivo senzitivnosti i responsivnosti na razvojne potrebe djece. Također, roditelji treba da vole svoje dijete i ostvare saradnju sa njim, kako bi bila efektivna energija uložena u nadgledanje njegovog ponašanja. Takvu saradnju moguće je ostvariti pozitivnom, senzitivnom, responsivnom i otvorenom komunikacijom, kojom se kreira odnos povjerenja između roditelja i djece, što za rezultat ima dobrovoljnu saradnju djece. Naravno, to se postiže i uspješnim discipliniranjem djeteta, kroz efikasnost i konzistentnost u odgojnom djelovanju (Hrnčić 2003: 43-72).

Rezultati istraživanja (grafikon 2) pokazali su da se dimenzija kontrole majke i oca odnosi na mehanizme ponašanja koji su usmjereni na modificiranje dječijeg ponašanja, poput kažnjavanja, upućivanja prijetnji, potezivanja, uspoređivanja s drugom djecom i slično (*Ismijava me pred drugima, Rijetko mi se smiješi*), te se može definirati kao psihološka kontrola.

Prezentirani istraživački rezultati, sa osvrtom na parametre od 1 do 4 u grafikonu 2, ukazuju na izraženu psihološku kontrolu, odnosno adekvatno roditeljsko nadgledanje ili tzv. superviziju ponašanja djeteta kao jedan od najboljih prediktora delinkvencije. Rezultati su posebno interesantni uzme li se u obzir činjenica da su roditelji mladih sa antisocijalnim ponašanjem manje upućeni u to šta rade i čime se bave njihova djeca nego roditelji bolje prilagođene djece (Rutter & Giller 1983). Također, istraživanje Mikulincera (1998: 513-524) pokazalo je da su djeca koja svoje roditelje ocjenjuju kao nesenzitivne i neraspoložive sklona hostilnom stilu atribucije, negativnim očekivanjima od drugih, osjećaju intenzivnog bijesa, te da pokazuju manjak kontrole bijesa. Mladi sa ovakvim karakteristikama mogu biti podložni utjecajima devijantnog okruženja, pa čak i aktivno tražiti devijantno društvo.

Istraživački rezultati (Burt 1944; Mannheim 1948; Glueck & Glueck 1950; Buljubašić 2005) posvjedočuju slične nalaze. Burt (1925) je utvrdio da je u uzorku maloljetnih delinkvenata bilo oko pet puta više onih sa neadekvatnim odgojem nego u kontrolnoj grupi nedelinkvenata. Pod pojmom manjkavog odgoja Burt (1925) je podrazumijevao strogi i pretjerano popustljiv odgoj, kao i pomanjkanje odgoja. Glueckovi (1950) su u svom istraživanju utvrdili da postoji značajna razlika između delinkventne i nedelinkventne djece u odnosu na kvalitet odnosa između roditelja i djece.

Porodica je istovremeno i zaštitni i rizični faktor u razvoju djeteta (Vulić-Prtorić 2002) i ima vrlo značajnu ulogu u vršnjačkom nasilju. Istraživanja (Baldry i Farrington 1998, Kim i sar. 2011) potvrđuju povezanost vršnjačkog nasilja i kvaliteta porodičnih interakcija. Tako učenici koji su uključeni u vršnjačko nasilje dolaze iz

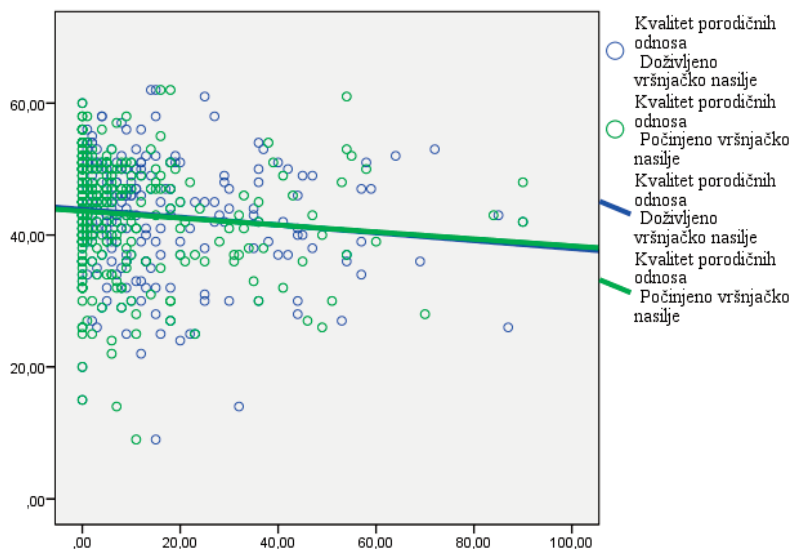
porodica u kojima nedostaje pozitivne interakcije i kojima roditelji koriste kažnjavanje i autoritaran roditeljski stil. S druge strane, roditeljska prezaštićenost povezana je većom vjerovatnoćom da dijete postane žrtva vršnjačkog nasilja (Smith i Mayron-Wilson 1998). Rezultati istraživanja Georgiou i Stavrinides (2006) potvrđuju da su konflikti s roditeljima i samotkrivanje djece značajni prediktori vršnjačkog nasilja, a za žrtve vršnjačkog nasilja značajan je prediktor konflikt s roditeljima. Rezultati su pokazali kako je majčin nadzor negativno povezan s vršnjačkim nasiljem. Također, nedostatak privrženosti roditeljima i vršnjacima produktivni su za činjenje i doživljavanje vršnjačkog nasilja (Nikiforou, Georgiou i Stavrinides 2013).

Relacija percepcije porodičnih odnosa i vršnjačkog nasilja kod srednjoškolaca

Rezultati znanstvenoteorijskih spoznaja pokazuju kako su porodični odgojni stilovi rizični u razvoju nasilničkog ponašanja: permisivni stil (nepostavljanje granica dječjoj agresivnosti), te autoritaran stil u kojem dominira tjelesno kažnjavanje i emocionalno nasilje prema djetetu, te nedostatak ljubavi i pažnje, kao i previše 'slobode' u djetinjstvu mogu doprinijeti razvoju agresivnog obrasca reakcija (Olweus 1998: 48). Isto tako, dijete koje je okruženo atmosferom grubosti i surovosti, koje doživljavaju od strane roditelja i odraslih, i samo može postati grubo, neosjetljivo, gluho i slijepo prema prema patnjama i radostima drugih ljudi (Matić 1957).

S druge strane, rezultati ranijih istraživanja (Benbenishty & Avi Astor 2005; prema Marković 2015) indentificiraju i školske faktore rizika u razvoju nasilničkog ponašanja u koje ubrajaju: nedovoljnu svijest o problemu nasilja, neadekvatnu reakciju na nasilje, negativnu školsku klimu, vršnjačke norme koje odobravaju nasilje, veličinu škole i školskih odjeljenja, lokaciju škole i pojedina mjesta u školi (Benbenishty & Avi Astor 2005; prema Marković 2015: 61).

Na osnovu ovih spoznaja iskristalisala se potreba da se u okviru našeg istraživačkog dizajna ispita relacija percepcije porodičnih odnosa i vršnjačkog nasilja kod srednjoškolaca. Iz skater dijagrama 1 vidljivo je kako porast na skali 'kvaliteta porodičnih odnosa' prati pad na skalama 'doživljeno vršnjačko nasilje' i 'počinjeno vršnjačko nasilje', odnosno porast na skalama 'doživljeno vršnjačko nasilje' i 'počinjeno vršnjačko nasilje' prati pad na skali 'kvaliteta porodičnih odnosa'.

Skater dijagram 1: Odnos percepcije porodičnih odnosa i vršnjačkog nasilja kod srednjoškolaca

Da bismo ustanovili je li ova povezanost statistički značajna uradili smo Anovu. Rezultati su pokazali da postoji statistički značajna povezanost vršnjačkog nasilja sa kvalitetom porodičnih odnosa: srednjoškolci koji pokazuju veći stepen vršnjačkog nasilja istovremeno pokazuju manje vrijednosti na skali kvaliteta porodičnih odnosa.

ANOVA: Odnos percepcije kvaliteta porodičnih odnosa i vršnjačkog nasilja

Stepen vršnjačkog nasilja		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Percepcija porodičnih odnosa	Between Groups	7257,270	78	93,042	1,467	,016
	Within Groups	14017,916	221	63,429		
	Total	21275,187	299			

Dakle, srednjoškolci koji percipiraju kvalitetnijim svoje porodične odnose u statistički značajno manjoj mjeri ispoljavaju vršnjačko nasilje.

Interesiralo nas je da li su doživljeno i počinjeno vršnjačko nasilje povezani sa percepcijom kvaliteta porodičnih odnosa. S tim ciljem, uradili smo korelacijsku analizu odnosa doživljeno i počinjeno vršnjačko nasilje u povezanosti sa percepcijom kvaliteta porodičnih odnosa.

Korelacijska matrica odnosa percepcije kvaliteta porodičnih odnosa i vršnjačkog nasilja

		Doživljeno vršnjačko nasilje	Počinjeno vršnjačko nasilje
Doživljeno vršnjačko nasilje	P. C.	1	,639**
	Sig.		,000
Počinjeno vršnjačko nasilje	P. C.	,639**	1
	Sig.	,000	
Kvalitet porodičnih odnosa	P. C.	-,117*	-,099
	Sig.	,043	,087

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Srednjoškolci koji pokazuju veće vrijednosti na skali doživljenog vršnjačkog nasilja statistički značajno, na nivou značajnosti 0,01, istovremeno doživljavaju niži kvalitet porodičnih odnosa. S druge strane, počinjeno vršnjačko nasilje nije statistički značajno povezano sa kvalitetom porodičnih odnosa.

Također, iz korelacijske matrice vidljivo je kako su doživljeno i počinjeno vršnjačko nasilje statistički značajno povezani, što upućuje na zaključak o većem broju adolescenata koji su istovremeno i žrtve i počinitelji vršnjačkog nasilja. U tom kontekstu, rezultati ranijih istraživanja (Smokowski & Holland-Kopasz 2005; prema Rajhvajn-Bulat, Ajduković 2012) dosljedno pokazuju kako su žrtve vršnjačkoga nasilja koje su ujedno i nasilne prema svojim vršnjacima (tzv. nasilnici-žrtve) najugroženija skupina, koja ima najveći rizik za razvoj različitih psihosocijalnih i zdravstvenih problema, kao što su socijalna izolacija, depresivnost, anksioznost, psihosomatski simptomi te poremećaji hranjenja. I na kraju, provjerili smo postoji li statistički značajna razlika u percepciji kvaliteta porodičnih odnosa, doživljenom i počinjenom vršnjačkom nasilju između muškaraca i djevojaka.

T-test: Odnos spola i izabranih istraživačkih varijabli

	Spol	N	Mean	Std. Deviation
Doživljeno vršnjačko nasilje	Muški	114	14,9211	18,57115
	Ženski	186	11,7419	15,20981
Počinjeno vršnjačko nasilje	Muški	114	12,6228	19,02136
	Ženski	186	7,6774	13,13107
Kvalitet porodičnih odnosa	Muški	114	44,2456	8,51086
	Ženski	186	42,4409	8,33743

t-test for Equality of Means		
Varijable	t	Sig. (2-tailed)
Doživljeno vršnjačko nasilje	1,613	,108
Počinjeno vršnjačko nasilje	2,660	,008
Kvalitet porodičnih odnosa	1,806	,072

Rezultati istraživanja su pokazali kako ne postoji statistički značajna razlika u stavovima muškaraca i djevojaka o doživljenom vršnjačkog nasilja i kvalitetu porodičnih odnosa. Rezultati t-testa pokazali su kako su muškarci u statistički značajno većoj mjeri ($t = 2,660$, sig. = ,008) počinitelji vršnjačkog nasilja od djevojaka. Vidljivo je da muškarci češće nego djevojke doživljavaju vršnjačko nasilje, ali ta razlika nije statistički značajna.

ZAKLJUČAK

Uvidi u relevantne spoznaje (Haley 1980; Hrnčić 2009) potvrdili su kako kvalitet porodičnih odnosa može utjecati na razvoj vršnjačkog nasilja i antisocijalnog ponašanja srednjoškolaca, kako prisustvom faktora koji promoviraju antisocijalno ponašanje, tako i odsustvom faktora koji promoviraju prosocijalno ponašanje. Također, ukoliko se u porodici promoviraju antisocijalni obrasci ponašanja i nedovoljno stimulira prosocijalno ponašanje, to ne pomaže adekvatnoj diferencijaciji mlade osobe u odnosu na neposredno socijalno okruženje, tako da su lične potrebe mladih osoba iz ovakvih porodica u koliziji sa njihovim socijalnim potrebama, što za posljedicu može imati i češću pojavu vršnjačkog nasilja.

Rezultati istraživanja pokazali su da srednjoškolci percipiraju izraženim kvalitet emocionalnosti majke i oca. Također, rezultati o kontroli majke i oca ukazuju na izraženu psihološku kontrolu, odnosno adekvatno roditeljsko nadgledanje ili tzv. superviziju ponašanja djeteta kao jedan od najboljih prediktora različitih oblika delinkvencije, pa i vršnjačkog nasilja.

Istraživački rezultati svjedoče potrebu kreiranja socijalnopedagoških programa edukacije roditelja za kvalitetno roditeljstvo, jer se s razlogom postavlja pitanje može li se očekivati od roditelja više nego što danas daju, ako se ne ulaže u znanje, vještine i umijeća vođenja i socijalizacije djece? Ulaganjem u roditelje ulažemo u budućnost djeteta. U ovom kontekstu se postavlja i pitanje šta bi, pored emocionalnosti i kontrole koju pružaju svojoj djeci, roditelji trebali naučiti djecu, a što je važno za njihovo

funkcioniranje, za “nošenje” sa stresovima? Bašić (1995) smatra da ih treba poučiti: kako se realizira samopoštovanje, kako se dolazi do jasnog razmišljanja, kako se rješavaju problemi/sukobi, kako se stvaraju uspješne veze, kako prepoznati tjelesne signale, kako zadovoljavati svoje psihološke potrebe (Bašić 1995: 568).

Rezultati našeg istraživanja, kao i rezultati ranijih istraživanja (Smokowski & Holland-Kopasz 2005; prema Rajhvajn-Bulat i Ajduković 2012), pokazali su doživljeno i počinjeno vršnjačko nasilje statistički značajno povezanim, što upućuje na zaključak o većem broju adolescenata koji su istovremeno i žrtve i počinitelji vršnjačkog nasilja, odnosno, kako su žrtve vršnjačkoga nasilja koje su ujedno i nasilne prema svojim vršnjacima (tzv. nasilnici-žrtve) najugroženija skupina kojoj je potrebna profesionalna pomoć.

Iz navednog se izdvaja zaključak o potrebi hitnije sociopedagoške intervencije u funkciji pomoći nasilnicima i žrtvama vršnjačkog nasilja u razvijanju vještina za uspostavljanje kvalitetnih socijalnih odnosa s vršnjacima. Ovo naročito stoga što rezultati istraživanja pokazuju da se adolescenti koji imaju uspješnije socijalne odnose s prijateljima uspješnije prilagođavaju (Hartup, Stevens 1997; Berndt 1996), manifestiraju prosocijalne obrasce ponašanja (Menesini 1997; Klarin 2000; Caprora i sar. 2002), pokazuju manje agresivno ponašanje, imaju manji osjećaj usamljenosti (Buunk, Prins, 1998; Klarin 2000; Klarin 2004), te imaju pozitivnu percepciju socijalne podrške (Klarin 2005). Također, treba kreirati i provoditi socijalnopedagoške programe za mlade koji bi bili u funkciji prevencije vršnjačkog nasilja kod srednjoškolaca.

Rezultati mogu biti osnova za kreiranje znanstvenoistraživački utemeljenih bosanskohercegovačkih programa prevencije vršnjačkog nasilja. U kreiranju prevencijskog programa trebalo bi uvažiti i za naše uvjete prilagoditi neke elemente svjetskih prevencijskih programa (*Olweusov program prevencije nasilja*, *The bullying project* – koji je nastao po uzoru na *Olweusov, Bullybusters* namijenjen učenicima osnovnih škola, *Flamanski program prevencije nasilja* u Belgiji, *Projekat protiv vršnjačkog nasilja* nastao u Sheffieldu, *Creating a Peaceful School Learning Environment* iz SAD), prevencijskih programa iz našeg bliskog okruženja (*Afirmacijom pozitivnih vrijednosti protiv nasilja*, *Za sigurno i poticajno okruženje u školama*, *Prevencija zlostavljanja djece kroz školski sustav i lokalnu zajednicu*, *Zajedno više možemo*), te prevencijskih programa koji su provođeni ili se provode u našim školama. Prije kreiranja novog programa, trebalo bit uraditi znanstvenoistraživačku analizu efekata do sada provedenih prevencijskih programa i u novi program uključiti i elemente naših pozitivnih prevencijskih iskustava.

Zaključno o hipotezi: U potpunosti je potvrđena hipoteza koja je glasila: „Pretpostavljamo da postoji statistički značajna povezanost percepcije porodičnih odnosa i vršnjačkog nasilja kod srednjoškolaca, da je manji stepen vršnjačkog nasilja kod srednjoškolaca koji porodične odnose percipiraju kvalitetnijim“, budući da su istraživački rezultati pokazali da su srednjoškolci koji doživljavaju veći kvalitet porodičnih odnosa u statistički značajno manjoj mjeri žrtve vršnjačkog nasilja.

LITERATURA

1. Baldry, A. C., D. P. Farrington (1998). "Parenting influences on bullying and victimization", *Legal and Criminological Psychology*, 3, str. 237-254.
2. Bašić, J. (1995). "Obitelj, rano otkrivanje i preveniranje poremećaja u ponašanju djece i mladeži", *Društvena istraživanja*, 18-19, str. 563-575.
3. Bašić, J., M. Ferić-Šlehan, V. Kranželić-Tavra (2007), *Zajednice koje brinu - model prevencije poremećaja u ponašanju: Strategijska promišljanja, resursi programi u Istarskoj županiji*, Istarska županija i Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Pula-Zagreb
4. Berndt, T. J. (1996), "Exploring the effects of friendship quality on social development", U: Bukowski, W. M., A. F. Newcomb, W. W. Hartup (ur.), *The company they keep: Friendships in childhood and adolescence*, Cambridge University Press, Cambridge, str. 346–365.
5. Burt, C. (1925), *The Young Delinquent*, University of London Press, London
6. Burt, C. (1944), *The Sub-normal School-child*, vol. 1: *The Young Delinquent*, 4th ed., University of London Press, London
7. Buunk, B. P., K. S. Prins (1998), "Loneliness, change orientation, and reciprocity in friendships", *Personal Relationships*, 5, str. 1-14.
8. Georgiou, S., P. Stavriniades (2013), "Parenting at home and bullying at school", *Social Psychology of Education: An International Journal*, 16(2), str. 165–179.
9. Glueck, S., E. T. Glueck (1950), *Unraveling Juvenile Delinquency*, Harvard University Press, Cambridge
10. Gordon, T. (1998), *Umeće roditeljstva: Kako podizati odgovornu decu*, Kreativni centar, Beograd
11. Haley, J. (1980), *Leaving home: the therapy of disturbed young people*, McGraw-Hill, New York

12. Hartup, W. W., N. Stevens (1997), "Friendships and Adaptation in the Life Course", *Psychological Bulletin*, 112/3, str. 355–370.
13. Hrnčić, J. (2003), "Pregled faktora rizika antisocijalnog ponašanja mladih (uticaji u okviru porodice)", *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 41, 2-3, str. 43-72.
14. Hrnčić, J. (2009), *Prestupništvo mladih rizici, tokovi i ishodi*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd
15. Hrnčić, J. (2011), *Depresija i delinkvencija*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd
16. Kim, M. J., R. F. Catalano, K. P. Haggerty, R. D. Abbott (2011), "Bullying at elementary school and problem behavior in young adulthood: A study in bullying, violence, and substance use from age 11 to age 21", *Crim Behav Ment Health*, 21(2), str. 136-144.
17. Klarin, M. (2000), *Odnosi u obitelji i s vršnjacima kao prediktori različitih aspekata prilagodbe u školi*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb
18. Klarin, M. (2004), Uloga socijalne podrške vršnjaka i vršnjačkih odnosa u usamljenosti predadolescenata i adolescenata. *Društvena istraživanja*, 13/6, 1081–1099.
19. Klarin, M. (2005), *Doprinos vršnjačkih odnosa percepciji socijalne podrške kod djece školske dobi*, Zbornik radova Odjela za izobrazbu učitelja i odgojitelja predškolske djece, 5/5, Sveučilište u Zadru, Zadar
20. Knežević, M., V. Baradić (2004), "Informacije o provedenom „Upitniku o ponašanju u školi među učenicima“, *Život i škola*, br. 12 (2/2004), str. 76-86.
21. Krstić, O. (2009), *Maloljetnička delinkvencija*, Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banja Luka
22. Lyons-Ruth, K. (1996), "Attachment relationships among children with aggressive behaviour problems: the role of disorganized early attachment patterns", *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 64, 1, str. 64-73.
23. Macuka, I. (2004), "Skala percepcije obiteljskih odnosa", u: Proroković, A., K. Lacković-Grgin, Z. Penezić (ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika*, 2, Sveučilište u Zadru, Zadar, str. 33-37,
24. Macuka, I. (2007), "Skala percepcije roditeljskog ponašanja – procjena valjanosti", *Suvremena psihologija*, 10 (2007), 2, str.179-199.
25. Marković, M. (2015), *Uloge u vršnjačkom nasilju i školski uspjeh učenika*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Beograd

26. Matić, M. (1957), *Greške roditelja u vaspitanju dece*, Narodna knjiga, Beograd
27. Menesini, E. (1997), "Behavioral Correlates of friendship status among Italian schoolchildren", *Journal of Social and Personal Relationships*, 14/1, str. 109–121.
28. Mikulincer, M. (1998), "Adult attachment style and individual differences in functional versus dysfunctional experiences of anger", *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(2), str. 513–524.
29. Nikiforou, M., S. N. Georgiou, P. Stavrinides (2013), "Attachment to parents and peers as predictors of bullying and victimization", *Journal of Criminology*, 2013, str. 1–9.
30. Olweus, D. (1998), *Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti*, Školska knjiga, Zagreb
31. Pehlić, I. (2014), *Slobodno vrijeme mladih - Socijalnopedagoške refleksije*, Centar za napredne studije, Sarajevo
32. Rajhvajn Bulat, L., M. Ajduković (2012), "Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkog nasilja među mladima", *Psihologijske teme*, 21(1), str. 167-194.
33. Rigby, K. (2013), "Bullying in schools and its relation to parenting and family life", *Family Matters*, 92, str. 61-67.
34. Rimac, I., J. Ogresta, M. Rajter, N. Sušac, L. Zorec (2012), "Skala vršnjačkog nasilja", u: Ajduković, M., I. Rimac, J. Ogresta, M. Rajter i N. Sušac (Ur.), *Temeljni statistički pokazatelji nalaza epidemiološkog istraživanja za Republiku Hrvatsku - BECAN: Epidemiološko istraživanje zlostavljanja i zanemarivanja djece*, str. 67-102.
35. Rutter, M., H. Giller (1983), *Juvenile Delinquency: Trends and Perspectives*, Penguin, New York
36. Smith, P.K., R. Mayron-Wilson (1998), "Parenting and school bullying", *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 3, str. 405-417.
37. Šurbanovska, O. (2012), *Korelati socijalnog ponašanja deteta u školskoj sredini*, Filozofski fakultet Skopje, Institut za psihologiju, Skopje
38. Vulić-Prtorić, A. (2002), "Obiteljske interakcije i psihopatološki simptomi u djece i adolescenata", *Suvremena psihologija*, 5, 1, str. 31-51.

SOCIO-PEDAGOGICAL ANALYSIS OF PERCEPTION OF FAMILY RELATIONSHIPS AND PEER VIOLENCE IN HIGH SCHOOL STUDENTS

Summary

The subject of this research the socio-pedagogical analysis of the research relation of the perception between family relationships and bullying in highschool children. The goal was to determine is there a statistically relevant connection of the perception of family relationships and highschool bullying.

As a research method, a descriptive-analytical survey method was used, and surveying was used as a research technique. The Scale of perception of family relationships (Macuka 2004) and the questionnaire of bullying (Rimac et al. 2012).

The research sample was a group of 300 students of first, second and third highschool grades in the area of the Zenica city and Kakanj municipality. There were 114 boys and 186 girls in the research sample. Research results have shown that the highschool kids perceive expressive quality of emotionality of their mothers and fathers. Also, the research results pointed towards existence of expressive psychological control, an adequate parental supervision, or so called behaviour supervision as one of the best predictions of young delinquent behaviour.

Furthermore, the results of research that the perception of family relationships is in a statistically relevant way connected with highschool bullying, because adolescents that perceive their family relationships as quality relationships, are statistically much less victims and executors of highschool bullying.

Conclusion is, based on the research results, that we need to create and execute programs, in a socially pedagogical way, for supporting parents in developing quality family relationships, and for highschool kids, which would help prevent highschool bullying.

Keywords: quality of family relationships; emotionality; psychological control; bullying

Adresa autora

Authors' address

Izet Pehlić

Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici

Emina Babić, Nermana Mujčinović

Javna ustanova Zavod za bolesti ovisnosti Zeničko-dobojskog kantona,

izet.pehlic@gmail.com

emina.babic@gmail.com

nermanam@yahoo.com